

Nr 10.

Ankom till Riksdagens kansli den 12 april 1913 kl. 3 e. m.

Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 10 angående herr Palmstiernas motion, nr 20, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående en utredning rörande förekomsten av kungsådra.

I motion inom Andra kammaren, nr 20, har herr *Palmstierna* hemställt, att Riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa en utredning angående förekomsten av kungsådra uti de svenska vattendragen samt för Riksdagen framlägga resultaten av densamma.

Till stöd för denna hemställan har motionären anført följande.

De sista årens strider om vattenfallens utnyttjande ha i hög grad rört sig kring spörsmålet om kungsådrans överbyggande. Man har uppställt olika teorier om dess natur och härav för den praktiska politiken sökt draga omedelbara slutsatser. Vattenkraftsindustriens intressenter hävda, att kungsådran blott är ett besvärligt intrång uti enskild äganderätt, vilket hittills tolererats för vissa närmare angivna syften, men som numer är obehövt och skadligt för kraftproduktionens utveckling och därför måste borttagas. Å andra sidan framhålles, att kungsådran, även om densamma icke skulle vara av otvetydig krononatur, så bör densamma likväl betraktas såsom ett publikt vatten, rester av en äldre allmänning, som staten förvaltar. När kungsådran sedan urminnes tid växt samman med svensk lag, kan den icke därifrån utplånas utan att förgripelser på den offentliga rätten sker. Det finnes också de, vilka, ehuru de icke anse sig kunna företräda någon av här antydda riktningar, likväl förmena, att något tvivel icke förefinnes, att kungsådran innebär en inskränkning uti strandägarens nyttjanderätt till vattnet, som han icke alls kan hysa några rättsliga anspråk på att få upphävt. De intressen, vilka nu eller framdeles kunna anknyta sig till kungsådran, äro, fram-

Motionen.

hålles det, av sådan beskaffenhet, att staten icke kan eftergiva dem, utan måste under alla förhållanden iakttaga, att de bliva säkert tillgodosedda.

Vilken av dessa åsikter man än må hysa, torde alla likväl kunna vara ense därom, att det är synnerligen angeläget att äga tillförlitlig kännedom om var kungsådran förekommer.

Lagen bestämmer visserligen dess omfång till en tredjedel av vattendragets bredd, där detsamma är som djupast, men någon förteckning över samtliga de strömmar, som innehålla kungsådra, finnes icke och ej heller vet man, hur långt kungsådran sträcker sig upp efter respektive älvar. Det heter endast »där kungsådra av ålder varit», men platsen härför är i många fall obestämd och omtvistad. I allmänhet utgår man ju från att kungsådra förekommer uti mellersta och södra Sveriges större älvar, men undantag härifrån finnas, och förhållandena i Norrland äro i detta avseende outredda. Likaså har det visat sig vid rättegångar, att kungsådra även kan finnas uti älvar, som man varit övertygad om att de saknade ett dylikt rättsinstitut.

Dessa omständigheter ha redan visat sig vålla betydande svårigheter. För kraftproducenterna har det medfört långa och ofta kostsamma rättegångar att gentemot ett av kronans ombud inför rätten framställt enkelt påstående, att kungsådra förefinnes, kunna bevisa att så icke är förhållandet. Vattenfallens utbyggande har givetvis på grund härav i hög grad försinkats. Likaså ha de, vilka äro kallade att föra kronans talan, icke kunnat giva tillräcklig och auktoritativ styrka åt sina anspråk, när de icke från början kunnat dokumentera rättmätigheten av dem.

Frånsett dessa praktiska olägenheter, som göra sig gällande för näringslivet uti innevarande stund, emedan man är oviss om kungsådrans förekomst, är det likväl också för Riksdagen av vikt att äga full kännedom om kungsådrans tillvaro och betydelse, innan densamma går att fatta avgörande beslut rörande kungsådrans framtida öde och de villkor, kraftindustrin hädanefter skall tillförbindas vid dess överbyggande. Jag erinrar därom, att när Riksdagen år 1899 lämnade sitt bifall till att kungsådran skulle få utnyttjas, hade kammarkollegium icke blivit beredd tillfälle att yttra sig i ärendet. Riksdagen hade således icke från behörig myndighet erhållit meddelande om vilken räckvidd beslutet kunde få. Numer torde ett sådant tillvägagångssätt knappast kunna förutsättas, sedan uppmärksamheten i så hög grad samlat sig kring kungsådrebegreppet och dess innebörd för det ekonomiska samhällslivet.

Emellertid saknas ännu en utredning om kungsådrens förekomst. Den år 1903 tillsatta vattenfallskommittén sysselsatte sig icke med detta spörsmål. När kammarkollegium den 6 oktober 1911 yttrade sig över dikningslags- och vattenrättskommittéernas den 17 december 1910 avgivna förslag till ny vattenlag, framställde ämbetsverket väl behovet av en »allsidig utredning» angående kungsådrens natur, emedan »sannolika skäl icke saknas för uppfattningen av kungsådren såsom till grund och vatten en kronans allmänning», men något yrkande om undersökning av kungsådrens förekomst gjordes icke. Icke heller ha de utredningar angående kronans äganderätt till strand med tillhörande vatten, vilka nu äro föremål för särskild utredning inom kollegium, direkt anledning att även upptaga nu förevarande fråga.

För Riksdagen torde det likväl få anses oundgängligt, att en undersökning sker. Redan med hänsyn till de beslut, vilka tills dato fattats, är en utredning i frågan önskvärd. Det bör nämligen erinras, att Riksdagens Andra kammare ansett, att, intill dess ny vattenrättslagstiftning kommit till stånd, vid meddelande av tillstånd till byggande i kungsådra bör göras sådan begränsning av tiden för tillståndet, som kunde för olika fall anses vara av förhållandena påkallad. Andra kammaren har dessutom år 1909 på lagutskottets hemställan för sin del beslutat en skrivelse till Kungl. Maj:t, vari påyrkas utredning huruvida »vid meddelande av tillstånd till överbyggande av kungsådra föreskrift må lämnas, om visst pris bör bestämmas för den framförda kraftens begagnande». Skulle »en utsträckning av koncessionsfallen vid fråga om öfverförande av elektrisk energi ej anses böra komma till stånd», syntes det i alla fall »böra undersökas, om ej de avsedda önskemålen böra vinna beaktande vid meddelande av tillstånd till överbyggande av kungsådra».

För att effektuera dylika beslut behöver en redogörelse angående kungsådrens befintlighet i strömmarna föreligga.

Härtill kommer nu, att Riksdagen inom de närmaste åren får vattenrättslagstiftningsreformen på sin dagordning. När kungsådreinstitutet därvid skall upptagas till behandling, och Riksdagen för ett omsorgsfullt överbäggande av dess betydelse vill erhålla en överblick av de verkningar, ett beslut i den ena eller andra riktningen kan få för skilda landsdelar, så skulle möjlighet härtill saknas, om icke dessförinnan en utredning angående kungsådrens förekomst i vattendragen äger rum.

Skematisk förteckning och beskrivning över Sveriges vattenfall.

En utredning rörande förekomsten av kungsådra i Sveriges vattendrag torde i någon mån beröras av de pågående arbetena för åstadkommande av en skematisk förteckning och beskrivning över Sveriges vattenfall. Utskottet anser sig därför böra meddela en översikt över vad som i sistnämnda avseende hittills åtgjorts.

Redan vid 1898 års Riksdag väcktes inom Andra kammaren motion om en undersökning av landets vattenfall. Riksdagen ansåg emellertid att man till en början borde låta undersökningen omfatta endast statens vattenfall, detta ehuru »man måste föredraga en undersökning, som vore så noggrann och fullständig som möjligt samt omfattande landets alla vattenfall». Utskottet tillade dessutom, »att den tid lärer nog komma, då en växande håg för kännedomen om vårt land skall föranleda till en dylik vittomfattande undersökning». Den beslutade undersökningen uppdrogs åt vattenfallskommittén, och denna avlämnade år 1903 sitt betänkande, åtföljt av »Förteckning över statens mera betydande vattenfall». Vid 1907 och 1908 års riksdagar väcktes sedan motioner inom Andra kammaren om en allmän utredning och beskrivning över enskilda och kommuner tillhörande mera betydande vattenfall, varvid framhölls, hurusom det för landets näringspolitik icke kunde vara annat än gagneligt att äga en populär och lätt tillgänglig beskrivning på landets alla mera avsevärda vattenkrafter. Motionerna föllo emellertid på motsånd från Första kammarens sida, där det bland annat betonades, att saken ändock bleve utredd genom den undersökning av Sveriges färskvatten, som 1907 års Riksdag beslutit.

Sedan vattenfallsstyrelsen år 1908 inrättats, fann denna det snart nödvändigt, att en dylik förteckning över Sveriges vattenfall upprättades, och styrelsen gjorde i skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 december 1909 framställning om vidtagande av åtgärder för åstadkommande av en skematisk förteckning och beskrivning över Sveriges vattenfall.

Åtgärderna för erhållande av en dylik förteckning borde, enligt vattenfallsstyrelsens mening, anknytas till de av hydrografiska byrån igångsatta undersökningarna, vilka skulle utmytna i monografier med sammanfattande beskrivningar av alla de till den geografiska och praktiska hydrografien hörande, för flodområdena utmärkande egenskaper. Alla de för förteckningen avsedda uppgifter, vilka det icke enligt fastställd instruktion tillkomme hydrografiska byrån att skaffa, skulle insamlas och bearbetas av vattenfallsstyrelsen. Sålunda skulle genom

vattenfallsstyrelsens försorg i förteckningen införas uppgifter exempelvis om tillgänglig vattenkraft, om möjligheterna för ett vattenfalls bebyggande, samt huruvida vattenkraften redan tagits i användning och för vilket ändamål detta skett. Vidare skulle intagas uppgifter om anordningarna för vattenkraftens uttagande och sättet för vattenhushållningen vid förefintliga vattenverk samt slutligen kortfattade uppgifter rörande strandfastigheternas namn och övriga beteckning, huruvida vid skifte eller avvitring någon bestämmelse lämnats angående vattenområdet, huruvida *kungsådra*, farled eller flottled funnes i vattendraget m. m.

Med anledning av nämnda skrivelse från vattenfallsstyrelsen anförde statsrådet och chefen för civildepartementet till statsrådsprotokollet den 14 januari 1910 bland annat, att de av vattenfallsstyrelsen anförda skälen syntes tydligen ådagalägga, att det vore en angelägenhet av vikt att få till stånd en förteckning och beskrivning över Sveriges vattenfall i huvudsaklig överensstämmelse med den framlagda planen. Arbetet skulle verkställas av vattenfallsstyrelsen, hydrografiska byrån samt meteorologiska centralanstalten. I det framlagde förslaget hade förutsatts, att förteckningen och beskrivningen skulle omfatta samtliga Sveriges vattenfall. Vilken tid och följaktligen vilka kostnader detta skulle kräva, hade icke uppgivits, och torde icke heller för det dåvarande kunna med någon grad av sannolikhet beräknas. Det syntes emellertid statsrådet kunna med skäl ifrågasättas, huruvida arbetet borde givas den omfattning man sålunda tänkt sig. Särskilt i södra delarna av Sverige torde vattenfallen i allmänhet icke vara av större betydelse. Åtminstone torde de intressen staten kunde hava att bevaka vara jämförelsevis små. I varje fall torde vara lämpligast, att undersökningarna toge sin början med Dalälven och de stora norrländska älvarna, vid vilka staten hade sina största intressen knutna. Under arbetets gång borde därefter utarbetas en plan för dess fortsatta bedrivande, en plan som i sinom tid torde böra underställas Kungl. Maj:t och Riksdagen.

Kungl. Maj:t beslöt föreslå Riksdagen att på extra stat för år 1911 anvisa ett belopp av 27,000 kronor att ställas till Kungl. Maj:ts förfogande för påbörjande av undersökningar och arbeten för åstadkommande av en skematisk förteckning och beskrivning över Sveriges vattenfall, med rätt för Kungl. Maj:t att förskottsvis av tillgängliga medel redan under år 1910 av ifrågasvarande belopp utanordna 3,500 kronor.

Statsutskottet tillstyrkte Kungl. Maj:ts förslag, som också av Riksdagen bifölls. Kungl. Maj:t beslöt sedermera den 4 juli 1910 att led-

ningen av ifrågavarande undersökningar skulle handhavas av vattenfallsstyrelsen, som tillika anbefalldes att till Kungl. Maj:t inkomma med plan för arbetets bedrivande.

Dylik plan ingavs av vattenfallsstyrelsen den 29 oktober 1910. För varje flodsträcka av lämplig längd skulle utarbetas:

1. en plankarta, upptagande längdbeteckning, gränser, huruvida strand- och vattenrätt eller endast endera tillhöra staten eller enskild, större tillopp, nederbördsområdenas storlek, viktigare fall, anläggningar, broar, orter och dylikt;

2. en längdprofil, angivande dels profilen vid om möjligt olika karaktäristiska vattenstånd, såsom, utom medelvattenstånd, exceptionella högvattenstånd och vanliga högvattenstånd, motsvarande lågvattenstånd samt vattenstånd med en medelvaraktighet av respektive 9 och 6 månader, dels vid större vattenfall och efter viktigare tillflöden motsvarande karaktäristiska vattenmängder, motsvarande kraftmängder ävensom utnyttjade antal hästkrafter;

3. en tabell över fallen, upptagande uppgifter rörande läge, nederbördsområde, vattenstånd och vattenmängder, fallhöjder, energimängder, ägare, nuvarande användning, geologiska och andra förhållanden rörande möjligheterna och lämpligheten av utbyggnad m. m.

Vattenfallsstyrelsen uttalade vidare såsom sin bestämda åsikt, att ehuru arbetena till en början borde avse de större norrländska älvarna, planen borde omfatta landet i dess helhet, varvid dock förteckningen, vad beträffade södra och mellersta Sverige, tillsvidare icke tänktes upprättad hastigare än vad hydrografiska byråns ordinarie undersökningar därstädes medgäve. Förteckningen och beskrivningen rörande Dalälvens och de större norrländska älvarnas flodområden beräknades taga en tid av 8 till 10 år.

Departementschefen anförde till statsrådsprotokollet den 13 januari 1911, då detta ärende föredrogs, bland annat, att beslut, huruvida planen skulle omfatta landet i dess helhet, icke för det dåvarande syntes böra fattas. Förteckningen och beskrivningen torde böra taga sin början med Dalälven och norrländska älvarna. När detta arbete blivit fullbordat, kunde sedermera tagas i övervägande, huruvida undersökningen möjligen borde utsträckas även till de södra delarna av landet.

Kungl. Maj:t beslöt föreslå Riksdagen att på extra stat för år 1912 anvisa ett belopp av 22,000 kronor för ifrågavarande arbeten, vilka skulle utföras i huvudsaklig överensstämmelse med den angivna planen.

Statsutskottet tillstyrkte Kungl. Maj:ts förslag, som därefter bifölls av Riksdagen.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 30 oktober 1911 anförde vattenfallsstyrelsen, att styrelsen i samråd med styrelsen för hydrografiska byrån uppgjort plan över arbetenas fördelning vid undersökningarna av Dalälven och de norrländska floderna och att undersökningsområdena därvid fördelats på fem angivna grupper.

Kungl. Maj:t föreslog 1912 års Riksdag att på extra stat för år 1913 anvisa ett belopp av 27,000 kronor för ifrågavarande undersökningars utförande, vilket anslag också av Riksdagen i enlighet med statsutskottets tillstyrkan beviljades.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 17 december 1912 meddelade vattenfallsstyrelsen, huru arbetet fortskridit, och hemställde om vissa ändringar och förenklingar av den ursprungliga planen för undersökningen i syfte att på kortare tid få den skematiska förteckningen färdig. Beträffande anteckningarna om förekomsten av kungsådra ansåg styrelsen, att ett realiserande av det ursprungliga förslaget, att vattenfallsförteckningen skulle innehålla uppgift, huruvida kungsådra förefunnes i vattendragen eller icke, skulle stöta på betydande svårigheter. Särskilt med hänsyn till den stora betydelse, som förekomsten eller frånvaron av kungsådra i ett vattendrag eller den del därav, som upptoges av ett vattenfall, jämväl i en blivande lag angående vattenrätten och därmed sammanhängande ämnen eventuellt kunde erhålla med avseende å fallägarnas rättsliga ställning till de allmänna intressena i vattendragen, syntes det styrelsen vara föga lämpligt, att i en publikation, som utgäves genom statens försorg, gjordes uttalanden angående kungsådras förekomst, vilka tilläventyrs sedermera icke visade sig riktiga. På grund af de synnerligen stora svårigheter, som mötte för utrönande, huruvida kungsådra förefunnes eller icke i ett vattendrag eller del därav, ansåg vattenfallsstyrelsen denna eventualitet icke vara utesluten. Endast i de fall, då det vore känt, att genom laga kraftvunnet beslut av domstol blivit definitivt avgjort, huruvida kungsådra funnes eller icke i ett vattenfall, skulle alltså uppgift angående kungsådra intagas i vattenfallsförteckningen.

Departementschefen anförde till statsrådsprotokollet den 14 januari 1913 bland annat, att vad vattenfallsstyrelsen anfört syntes tillräckligt tala för en ändring i den föreslagna planen i det syfte, vattenfallsstyrelsen ifrågasatt.

Kungl. Maj:t beslöt föreslå Riksdagen att på extra stat för år 1914 anvisa ett belopp av 23,000 kronor för ifrågavarande arbetens fortsättning, vilket anslag också på statsutskottets tillstyrkan av innevarande Riksdag beviljats.

*Infordrade
yttranden.*

Ett belysande materiel för bedömande av den genom förevarande motion framförda frågan har utskottet på anhållan erhållit i de yttranden rörande behövligheten av den av motionären begärda utredningen, vilka inkommit från advokatfiskalsämbetet inom kammarkollegium, vattenfallsstyrelsen, styrelsen för Svenska vattenkraftsföreningen samt häradshövdingen Hugo von Sydow. Dessa yttranden äro såsom bilagor vidfogade detta utlåtande.

*Utskottets
yttrande.*

Vad motionären framhållit rörande olägenheterna av att det ej är känt, varest kungsådra förefinnes eller ej, synes av de till utskottet inkomna yttrandena hava blivit till alla delar understruket. Samtliga yttranden innehålla uttalanden, vari önskvärdheten av att på detta område erhålla större visshet om de faktiska förhållandena betonas, om också meningarna sedermera äro delade ifråga om möjligheten att åstadkomma en tillförlitlig utredning härutinnan. Att verkliga statsintressen genom rådande osäkerhetstillstånd kunna bliva lidande, framgår med full tydlighet av yttrandet från advokatfiskalsämbetet inom kammarkollegium, däri det framhålles, att fall förekommit, då kronoombud, i saknad av tillförlitliga upplysningar, utan vidare medgivit, att kungsådra icke funnes i vattendraget, ehuru det sedermera efter företagen arkivundersökning konstaterats, att så vore förhållandet. Givetvis kunna även kraftproducenterna bliva lidande och vattenfallens utbyggande försenas på grund av bristande kännedom rörande förekomsten av kungsådra i vederbörande vattendrag.

Utskottet har genom vad som sålunda framkommit, blivit övertygat om önskvärdheten att en utredning i ifrågavarande avseende kommer till stånd.

Gällande bestämmelser angående kungsådra innehållas i kungl. förordningen den 30 december 1880 om jordägares rätt över vattnet å hans grund samt däri senare gjorda ändringar. Nämda förordnings 7 §, senare delen, lyder: »Där kungsådra av ålder varit, skall den fortfarande lämnas öppen för allmän samfärdsel, för flottning och för fiskens gång eller annat allmänt ändamål, så ock till bevarande av enskild rätt, som av ådran är beroende. Kungsådra skall, så framt den ej är annorledes bestämd, anses framgå i djupaste vattnet och beräknas till en

tredjedel av vattendragets bredd vid vanligast förekommande lågt vattenstånd.» Samma förordnings 9 § lyder: »Tvist, huruvida led eller ådra, varom i 7 § förmäles, finnes i vattendrag, så ock om ledens eller ådrans rätta läge och bredd ankomme på domstols prövning.»

Av sistnämnda paragraf framgår, att full rättsvisshet rörande frågan, huruvida kungsådra finnes i ett vattendrag eller ej, kan vinnas endast i de fall, då laga kraftvunnet beslut av domstol rörande denna sak förefinnes. Den närmaste uppgiften för en eventuell utredning skulle sålunda bliva att på grundval av förefintligt arkivmaterial klarlägga, i vilka vattendrag och för vilka delar av desamma domstolsutslag finnas rörande kungsådras förekomst. Redan denna utredning torde komma att omfatta ett högst betydande material och kräva avsevärt arbete. Utskottet har emellertid inhämtat, att genom den utredning rörande det så kallade vattenregalet, vilken anförtrotts åt professor K. G. Westman, betydande förarbeten på detta område torde vara undångjorda, och utskottet skulle därför anse det vara lämpligt, om åtminstone nu ifrågasvarande del av utredningen rörande förekomsten av kungsådra kunde, såsom också kammaradvokatfiskalsämbetet ifrågasätter, anknytas till professor Westmans utredning. Likaså torde genom arbetena för åstadkommande av en skematisk förteckning och beskrivning över Sveriges vattenfall, för vilken ovan redogjorts, en del material hava insamlats rörande förekomsten av kungsådra, vilket material kunde komma till användning vid den utredning motionären begär.

Motionären synes emellertid icke hava avsett, att utredningen skulle inskränkas till att omfatta endast de fall, där *avgörande* bevis för eller mot kungsådras förekomst förefinns. Tvärtom synes han hålla före, att utredningen bör sträcka sig till samtliga större vattendrag i riket. Där domstolsutslag i förevarande avseende icke finnas, skulle utredningen då hava till uppgift att söka konstatera, var »kungsådra av ålder varit», och därvid framförallt söka att genom arkivforskningar frambringa bevismaterial, som kunde tjäna till stöd för ett eventuellt framtida rättsligt avgörande av kungsådras förekomst. Genom sammanförande av redan på olika håll förefintligt material, bör det kunna klargöras, vilka större luckor, som finnas i kännedomen om kungsådras förekomst, varefter utredningen kan inriktas på att söka fylla dessa luckor och därvid eventuellt i viktiga fall föras ända fram till hörande av ordsbefolkningen. Härvid böra givetvis även de negativa resultaten av utredningen framläggas.

Det synes utskottet vara uppenbart, att även en sådan utredning,

ehuru den givetvis icke kan erhålla rättsligt förbindande karaktär, och oaktat den torde komma att kräva ett synnerligen betydande arbete, skulle bliva av så stor vikt för bedömning av hithörande frågor, att den med det snaraste bör komma till stånd.

Omfattningen och planläggningen av denna undersökning bör givetvis bliva föremål för närmare utredning. Därvid bör, enligt utskottets mening, iakttagas dels att en blivande undersökning ordnas på ett sådant sätt, att den blir tillräckligt grundlig och uttömmande, dels också att den samtidigt hålles inom rimliga gränser och ej anordnas så, att en blivande vattenrättslagstiftning genom densamma onödigt fördröjes. I detta sammanhang vill utskottet även betona, vad också motionären framhållit, nämligen att Riksdagen, när den skall till behandling upptaga vattenrättsfrågorna och därvid även kungsådreinstitutet, torde komma att erfara ett oavvisligt behov av att äga tillförlitlig översikt över kungsådrans förekomst i landets vattendrag. Denna omständighet utgör sålunda, enligt utskottets mening, ett starkt stöd för den av motionären begärda utredningen.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att Andra kammaren måtte för sin del besluta, att Riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa en utredning angående förekomsten av kungsådra uti de svenska vattendragen samt för Riksdagen framlägga resultaten av densamma.

Stockholm den 11 april 1913.

På utskottets vägnar:

W. BÄCKSTRÖM.

I förevarande ärendes slutbehandling hava inom utskottet deltagit: herrar Bäckström, Andersson i Hägelåkra, Leksell, Olsson i Asen, Henrikson i Heberg, Sjöberg, Westlund, Lithander,¹⁾ Nilsson i Kristianstad och Lindqvist i Kosta.

¹⁾ Icke närvarit vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Lithander*, *Anderson* i Hägelåkra och *Henrikson* i Heberg, som ansett, att utskottets utlåtande bort erhålla följande lydelse:

Utskottet, som för sin del instämmer i vattenfallsstyrelsens uppfattning, att »stora fördelar såväl för det allmänna som ock för enskilda intressen vore att vinna, om genom utredning i det syfte motionären föreslagit, det kunde tillförlitligen fastställas, i vilka vattendrag och på vilka ställen i desamma kungsådra vore befintlig», anser emellertid i likhet med vattenfallsstyrelsen, att »det tyvärr icke torde vara möjligt att genom en utredning av föreslagen art, huru omsorgsfull och vidlyftig den än månde göras, vinna en tillförlitlig eller fullständig kännedom om kungsådras förekomst i de svenska vattendragen. Detta sammanhänger redan med de svävande och obestämda stadganden angående kungsådra, som föreskriva, att där kungsådra av ålder varit, skall den fortfarande lämnas öppen.»

De mycket stora svårigheter, som möta den föreslagna utredningen, vare sig den gäller ett upptecknande av domstolsbeslut före 1881, arkivforskning eller hörande av ortsbefolkningen i bygderna, framgå av advokatfiskalsämbetets, vattenfallsstyrelsens, svenska vattenkraftföreningens och f. d. statsrådet von Sydows utlåtanden.

Omfattningen av utredningsarbetet låter sig icke beräkna till vare sig tid eller kostnad, om man söker famna över det vidsträckta område, som motionären synes avse.

Då ett även med stora kostnader och efter långvarig arkivforskning sammanfört materiel enligt motionärens förslag i rättshänseende icke har betydelse, förrän domstol i varje särskilt fall fällt utslag, synes det utskottet lämpligare att med enklare medel söka anskaffa den kännedom om kungsådreförhållanden i våra vattendrag, som ur praktisk synpunkt kan vara av intresse.

Då det sakförhållandet kvarstår, att först sedan domstol fällt utslag, vederbörande vet, huruvida kungsådra förefinnes eller ej, och då det visat sig icke möjligt att uppdraga en begränsning av den föreslagna

utredningen, som skulle medföra åsyftat resultat, samt en obegränsad utredning icke skulle uppväga kostnader eller kunna ske inom rimlig tid, men däremot skulle kunna inverka hindrande på vattenlagstiftningen, har utskottet ej ansett sig kunna tillstyrka motionen.

På grund av det anförda får utskottet hemställa,

att motionen ej må till någon Andra kammarens åtgärd föranleda.

Bilaga 1.

Till Konungen.

Genom nådig remiss den 14 innevarande februari har Eders Kungl. Maj:t med anledning av därom från Riksdagens Andra kammarens fjärde tillfälliga utskott gjord framställning behagat inhämta kammaradvokatfiskalsämbetets yttrande öfver en inom Andra kammaren väckt motion, nr 20, angående utredning rörande förekomsten av kungsådra; och får advokatfiskalsämbetet till åttlydnad härav, med återställande av remissakten, i underdånighet anföra följande.

Motionären har redan framhållit, att man i allmänhet utgår från, att kungsådra förekommer uti mellersta och södra Sveriges större älvar, men att undantag härifrån finnes, och att särskilt förhållandena i Norrland vore i detta avseende outhärliga. Likaså hade det vid rättegångar visat sig att kungsådra även kunde finnas i älvar, om vilka man varit övertygad att i dem kungsådra saknades.

»Dessa omständigheter», fortsätter motionären, »ha redan visat sig vålla betydande svårigheter». För kraftproducenterna har det medfört långa och ofta kostsamma rättegångar att gent emot ett av kronans ombud framställt enkelt påstående att kungsådra förefinnes, kunna bevisa att så icke är förhållandet. Vattenfallens utbyggande har givetvis på grund härav i hög grad försinkats. Likaså ha de, vilka äro kallade att föra kronans talan, icke kunnat giva tillräcklig och auktoritativ styrka åt sina anspråk, när de icke från början kunnat dokumentera rättmätigheten av dem.»

Advokatfiskalsämbetet får vitsorda riktigheten av det ovan anförda. Ämbetet erhåller numera underrättelse av vederbörande länsstyrelser, när syn påkallats för tillstånd till vattenbyggnad, ävensom uppgift på den person, som därvid förordnats att bevaka talan till betryggande av det allmännas rätt. Ämbetet, som sålunda under senare år haft möjlighet att göra sig underrättad om vad, som vid de olika vattensynerna förekommit, har därvid kunnat konstatera, vilka stora svårigheter frågan om kungsådras förefintlighet eller icke i vattendraget åsamkat icke blott kronombud och dammbyggare utan ock för synedomstolen, vilken har att därom ex officio, oberoende av framställda yrkanden, göra sig underrättad. Den utredning i berörda hänseende, som från kronans sida i första hand kunnat åvägbringas, har ofta endast kunnat bliva ytterst bristfällig, enär tillräckligt och tillförlitligt bevismaterial icke stått kronombudet till buds. Fall ha också förekommit, då kronombud, i saknad af tillförlitliga upplysningar, utan vidare medgivit, att kungsådra icke funnes i vattendraget, ehuru det sedermera efter företagen arkivundersökning konstaterats att så vore förhållandet.

Man kan därför på goda grunder befara, att åtskilliga vattendrag, sedan 1899 års lagstiftning om kungsådreöverbyggnad blev gällande till efterlevnad, på grund av laga kraftvunna domstolsbeslut blivit överbyggda, utan att tillstånd därtill i behörig ordning meddelats av Kungl. Maj:t såsom bort ske med hänsyn till den däri befintliga kungsådran.

Full visshet att kungsådra finnes i ett vattendrag erhålles först efter där-över meddelad laga kraftvunnen dom, och då endast beträffande så stor del av vattendraget, som domen avser.

Det torde emellertid vara uppenbart, att man endast i undantagsfall är i stånd att påvisa sådana domar. Att kungsådra »av ålder» funnits i ett vattendrag lär följaktligen vara en omständighet, som oftast endast kan styrkas med en bevisning, som i stort torde komma att överensstämma med vad gällande lag föreskriver i fråga om bevisning av så kallad urminnes hävd. Då kungsådran — såvitt ämbetet kunnat finna — i allmänhet torde hava uppfattats såsom en servitutsliknande inskränkning av negativ natur i strandägarens rätt, det vill säga såsom en förpliktelse för honom att avhålla sig från byggnadsföretag i viss del av vattendraget, följer därav, att den slags besittning, kronan eller det allmänna måste anses utöva över kungsådran, icke i allmänhet tager sig uttryck i något yttre iakttagbart förhållande.

Detta ger emellertid en särskild karaktär åt bevisningen om kungsådras förefintlighet i ett vattendrag. Bevisningen kommer i allmänhet icke att gå direkt ut på själva det faktiska förhållandet, utan fastmera på att uppvisa den uppfattning, som i antydda hänseende gör och framför allt under äldre tid gjort sig gällande hos den strandägande befolkningen själv, hos lokaldomstolarne och hos de administrativa myndigheterna.

Det torde vid sådant förhållande ligga i sakens natur att vittnesbevisning endast i sällsynta undantagsfall kan komma i fråga. Bevisningen kommer oftast och huvudsakligast att ske medelst äldre dokument rörande i vattendraget förekommande fisken, vattenverk, strömningsföretag och dylikt.

Att i varje särskilt fall framskaffa dylikt arkivmaterial är emellertid för- enat med synnerligen stora svårigheter för de ombud, som hava att bevaka det allmännas talan. Advokatfiskalsämbetet har för sin del sökt tillhandahålla vederbörande kronoombud arkivmaterial, där sådant av omständigheterna påkallats. De arkivundersökningar, ämbetet därvid ansett sig böra företaga, hava emellertid visat sig vara särdeles tidsödande med hänsyn till, bland annat, att de icke kunnat ske efter någon mera omfattande på förhand uppgjord plan, förutom att de samma tyvärr ofta icke heller kunnat ske med den grundlighet som vore önskvärd.

Sistberörda omständigheter jämte det förhållande, att anledning finnes antaga det vederbörande kronoombud hädanefter allt oftare skola vid vattensynerna mötas med bestridande från strandägarnes sida av att kungsådra finnes i vattendraget, synes advokatfiskalsämbetet i hög grad påkalla en planmässig, rikets samtliga vattendrag omfattande arkivutredning i detta ämne.

En dylik arkivutredning, som tilläventyrs kunde anknytas till den professor K. G. Westman i Uppsala anförtrödda utredningen om det så kallade vatten-

regalet, torde därefter ändamålsenligast bära kompletteras med från ortsbefolkning och ortsmyndigheter inhämtade upplysningar.

En utredning av nu antydda beskaffenhet angående kungsådras förefintlighet i svenska vattendrag kommer, såsom ovan nämnts, naturligtvis icke att i berörda hänseende åstadkomma full rättsvisshet. Detta är emellertid en anmärkning, som träffar jämväl andra utredningar om bestående rättsförhållanden, i hvilket hänseende ämbetet i underdånighet tillåter sig erinra om den nyssnämnda regalrättsutredningen och om den för det närvarande jämväl pågående utredningen angående strandägares rätt till fiske utmed kusterna av de forna danska och norska provinserna. Det har icke ifrågasatts, att dessa utredningar på grund av att de icke till sitt resultat kunde giva full rättvishet skulle anses vara mindre påkallade. En kungsådreutredning, sådan som den motionären föreslagit, borde i varje händelse komma att lämna en i stort sett tillförlitlig upplysning rörande de vattendrag, i vilka kungsådra förekommer, ävensom törhända bringa i dagen material av vikt för lösningen av den icke ännu klargjorda frågan om kungsådrens rättsliga innebörd.

Stockholm den 4 mars 1913.

Underdånigst
Axel Klockhoff.
e. advokatfiskal.

Bilaga 2.

Till Konungen.

Genom nådig remiss den 14 februari 1913 har Eders Kungl. Maj:t i anledning av en utav Riksdagens andra kammars fjärde tillfälliga utskott gjord framställning anbefallt vattenfallsstyrelsen att till Eders Kungl. Maj:t inkomma med yttrande angående behovet av den utredning rörande förekomsten av kungsådra, vars åvägabringande föreslagits i en vid innevarande riksdag inom Andra kammaren av friherre E. Palmstierna väckt motion (nr 20).

Till åtlydnad härav får vattenfallsstyrelsen i underdånighet anföra följande.

Det torde icke kunna bestridas, att stora fördelar såväl för det allmänna som ock för enskilda intressen vore att vinna, om genom utredning i det syfte motionären föreslagit, det kunde tillförlitligen fastställas, i vilka vattendrag och på vilka ställen i desamma kungsådra vore befintlig.

Emellertid torde det tyvärr icke vara möjligt att genom en utredning av föreslagen art, huru omsorgsfull och vidlyftig den än månde göras, vinna en

tillförlitlig eller fullständig kännedom om kungsådras förekomst i de svenska vattendragen. Detta sammanhänger redan med de svävande och obestämda stadgandena angående kungsådra, som föreskriva, att där kungsådra av ålder varit, skall den fortfarande lämnas öppen.

Givet är, att, därest genom laga kraftvunnen dom det blivit bestämt, att och varest kungsådra i vattendraget finnes, någon tvekan härom icke vidare kan göras gällande. Men redan möjligheten att erhålla kännedom, huruvida och på vilken tid en sådan dom meddelats, är förenad med svårigheter. Har domen meddelats efter det 1880 års förordning angående jordägares rätt över vattnet å hans grund trätt i kraft, torde, därest ej på annat sätt tillgängligare upplysningar stå att vinna, det vara nödigt, att för ändamålet genomgå vederbörande häradsrätters domböcker. Har domen meddelats före tillkomsten av berörda förordning, under den tid, då enligt bestämmelser i 20 kap. byggningsbalken endast undersökning i och för en tillämnad vattenverksanläggning skulle verkställas av häradsrätten, men själva tillståndet meddelas av Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande, ställer sig saken naturligen än mera inveklad. I betraktande måste också tagas, att, därest en dom av den beskaffenhet, som ovan nämnts, icke kan förebringas, kungsådras tillvaro måste grundas på andra skäl och omständigheter, som prövas vara av den beskaffenhet, att de verkligen konstituera kungsådras förekomst på ett visst ställe i vattendraget. Att märka är nämligen, att även om genom laga kraftvunnen dom blivit bestämt eller eljest utrett, att kungsådra finnes på ett visst ställe i vattendraget, det dock därigenom icke blivit fastslaget, att i vattendraget kungsådra finnes vare sig ovanför eller nedanför detta ställe.

För att annorledes än genom en dom söka fastställa kungsådras befintlighet och läge i ett vattendrag måste upplysningar hämtas ur äldre handlingar och urkunder, vilket kan vara förenat med vidlyftiga undersökningar och forskning. Därjämte måste de upplysningar och notiser, som på sådant sätt stå att vinna, upptagas med varsamhet, enär det måste bedömas, huruvida desamma tilläventyrs hänföra sig endast till något visst särskilt intresse såsom fiske eller flottled eller om desamma verkligen äro av den betydelse, att därpå kan grundas ett anspråk på kungsådras tillvaro i vattendraget i den omfattning och mening, som 20 kap. 3 § byggningsbalken avsett och nu 7 § i 1880 års vattenrättsförordning stadgar. Särskild uppmärksamhet måste i sådant hänseende ägnas däråt, huruvida omnämmandet av kungsådras befintlighet i äldre handlingar tilläventyrs kunnat avse endast den genom 1766 års fiskeristadga införda s. k. mindre kungsådran, som tillkommit allenast i fiskets intresse.

Huru olika meningar även hos domstolarne kunna göra sig gällande därom, huruvida äldre förhållanden kunna konstituera tillvaro av kungsådra på ett visst ställe i ett vattendrag, framgår av Eders Kungl. Maj:ts den 9 juli 1912 givna dom angående befintligheten av kungsådra i Nyköpingsån vid Harg, refererad i Holms Nytt juridiskt arkiv årgång 1912 sid. 327.

Det har påståtts, att beträffande våra vattendrag det i övervägande antalet fall skulle vara genom laga dom eller annorledes bestämt, huruvida kungsådra finnes eller ej. Riktigheten av detta påstående torde dock kunna ställas i tvivels-

mål. Upplysande i detta avseende är, att det först genom domar, meddelade under åren 1899, 1903 och 1906, blivit avgjort, att kungsådra finnes i Göta älv vid Trollhättan och Lilla Edet samt i Gullspångsälven vid Gullspång.

Det måste därför förutsättas, att en utredning av det slag, som i motionen föreslagits, i många fall måste inriktas på att, på grund av andra förhållanden än genom domar rörande just kungsådras befintlighet och läge på ett visst ställe i vattendraget, söka utröna, huruvida och på vilka ställen kungsådra i vattendraget finnes eller ej. I sådant avseende skulle man då, såsom ovan antytts, söka att genom upplysningar i äldre handlingar bestämma, huruvida tillräckliga skäl föreligga att antaga, det kungsådra på visst eller vissa ställen finnes i vattendraget eller ej.

Det är emellertid givet, att ett sådant förfarande icke kan vara avgörande för frågan om kungsådrans tillvaro, då ju detta ytterst jämlikt 9 § i gällande vattenrättsförordning är en domstolsfråga.

Av det ovan anförda torde även framgå, att utredningen, om den skall bliva av något värde, måste bliva särdeles vidlyftig och tidsödande. Ifrågasättas kan ock riktigheten och lämpligheten därav, att, i sådana fall, där ej alldeles obestriddliga skäl kunna förebringas för kungsådras tillvaro, söka genom en offentlig utredning fastslå förekomsten av kungsådra i ett vattendrag eller ej, då ju de resultat, som utredningen lämnar, icke kunna bliva definitiva. För den enskilde kunna de uttalanden, som i utredningen göras, naturligen icke bliva bindande.

Den föreslagna utredningen torde därjämte icke kunna utsträckas till hela den oerhörda mängd av vattendrag, som vårt land äger, utan måste under alla förhållanden undersökningen, om den skall kunna åvägabringas inom skälig tid och för rimliga kostnader, inskränkas till vissa vattendrag, vare sig man vill söka en sådan begränsning i vattendragens storlek eller belägenhet eller på annat sätt. Det är emellertid uppenbart, att en sådan begränsning, som synes vara oundgängligen nödig, kommer i hög grad att förringa värdet av de resultat, som det är avsett att vinna med utredningen.

Remissakten återställes härjämte.

I handläggningen av förevarande ärende hava styrelsens samtliga ledamöter deltagit.

Stockholm den 26 februari 1913.

Underdånigst
F. Vilh. Hansen.

M. Munck af Rosenschöld.

Bilaga 3.

Till Riksdagens Andra kammarens fjärde tillfälliga utskott.

Genom skrivelse av den 13 februari d. å. har utskottet begärt styrelsens för Svenska vattenkraftföreningen yttrande angående behovet av sådan utredning rörande förekomsten av kungsådra uti de svenska vattendragen, varom herr *Palmstierna* i motion nr 20 vid innevarande riksdag hemställt, och får styrelsen i anledning härav anföra följande:

Till en början vill styrelsen begagna tillfället att i den av motionären givna motiveringen belysa vissa delar, som synas kräva ett förtydligande.

»Vattenkraftsindustriens intressenter häfda», säger sålunda motionären bl. a. »att kungsådran blott är ett besvärligt intrång uti enskild äganderätt, vilket hittills tolererats för vissa närmare angivna syften, men som numer är obehöfligt och skadligt för kraftproduktionens utveckling och därför måste borttagas.» Något dylikt förslag eller yrkande har, såvitt styrelsen känner, aldrig blivit från vattenkraftsindustriens sida framställt. Vad uppfattning man än må bysa om kungsådreinstitutets rättsliga natur, så har man dock icke blott hittills tolererat kungsådrebestämmelser för tillgodoseende av vissa allmänna, huvudsakligen trafikintressen, utan även överallt erkänt, att dessa intressen allt framgent måste vid vattenkraftens utnyttjande effektivt skyddas. Det sakliga underlaget för motionärens åberopade framställning torde vara att vattenrättskommitterade — utgående från det numera allmänt erkända förhållandet att kungsådras »öppenbällande» i vattenfallen i regel icke vidare kunde ifrågakomma — i sitt förslag till ny vattenlag i stället intagit detaljerade bestämmelser om hur kungsådreintressena böra tillgodoses. Vad som därmed föreslagits »borttaget» är således enbart själva ordet kungsådra, men icke det gamla kungsådreinstitutets verkningar, sådana dessa av kommitterade och även i hitintills meddelade kungsådresolutioner (enligt 1899 års förordning) ansetts lagligen grundade.

Vidare yttrar motionären: »I allmänhet utgår man ju från att kungsådra förekommer uti mellersta och södra Sveriges större älvar, men undantag härifrån finnas». Det bör understrykas, att dessa undantag äro både talrika och betydande, i det kungsådra bevisligen *icke* förefinnes i t. ex. Lagan, Nissan, Åtran, Viskan, Uppersälven, Svartälven, Arbogaån, Kolbäcksån, m. fl. vattendrag, vilka näst efter Göta älv och Motala ström tillhöra de största förekommande.

Då motionären slutligen hänvisar till Andra kammarens uttalande år 1909, att det syntes böra undersökas, om ej vissa önskemål beträffande reglering av priset å elektrisk energi borde vinna beaktande vid ræddelande av tillstånd till

överbyggande av kungsådra, så må därtill endast anmärkas, att en sammankoppling av dessa frågor numera allmänt torde anses vara föga ändamålsenlig, i det frågan om villkoren för elektrisk kraftdistribution enligt sakens natur kan och bör självständigt lösas.

Med rätt betonar motionären de praktiska olägenheter, i form av tidsutdräkt och kostnader, som nu stundom framkallas av ovissheten om kungsådras förefintlighet. Dessa olägenheter ha vattenrättskommitterade föreslagit avhjälpta genom att vattendrag av en viss storleksordning (eller delar därav) helt enkelt skulle inregistreras som »större vattendrag», för vilka därefter de med kungsådra eljes förknippade bestämmelserna skulle vinna tillämpning. Åtgärden är utan tvivel radikal, men då den av kommitterade visserligen endast förslagsvis uppställda förteckningen omfattade en mängd vattendrag, där kungsådra nu bevisligen ej finnes, har Svenska vattenkraftföreningen för sin del påyrkat, att vid slutligt upprättande av förteckningen densamma måtte bringas i bästa möjliga överensstämmelse med förekomsten av kungsådra och att i varje fall de ifrågasvarande bestämmelserna icke skulle vinna tillämpning vid vattenfall, där kungsådra genom domstols utslag förklarats icke förekomma. Likartade yrkanden ha även Vattenfallsstyrelsen, Svenska teknologföreningen m. fl. framställt. Skola dessa yrkanden kunna vinna påföljd, så är det tydligen nödvändigt att under någon form företaga utredning rörande kungsådras förekomst.

Vill man nu åt utredningens resultat giva förbindande verkan, vilket motionären på sätt ovan berörts synes åsyfta, så måste synnerligen ingående undersökningar i domböcker eller eljes förefintliga handlingar verkställas för att med någorlunda säkerhet få utrönt, varest i olika vattendrag eller delar därav kungsådra genom laga kraft ägande dom förklarats vara för handen eller tvärtom förklarats icke förefinnas. Men en sådan utredning ensam är ej tillfylles, emedan i varje fall intet kan med visshet sägas ifråga om de ofta avsevärda delar av vattendragen, där tvist om kungsådra ej förevarit eller fråga därom icke ens uppstått. I detta sammanhang är av intresse att omnämna, hurusom den under arbete varande förteckningen över vattenfall m. m. i de norrländska vattendragen enligt Vattenfallsstyrelsens skrivelse av den 14 dec. 1909 avsågs skola överallt upptaga även uppgift om kungsådras förekomst. Sedan arbetet under ett par år pågått, förklarade emellertid Vattenfallsstyrelsen (i skrivelse av den 17 dec. 1912, jfr årets statsverksproposition, bilagan till sjätte huvudtiteln) att anskaffande av nämnda uppgifter vore förenat med betydande svårigheter, och fortsätter: »Särskilt med hänsyn till den stora betydelse, som förekomsten eller frånvaron av kungsådra i ett vattendrag eller den del därav, som upptages av ett vattenfall, jämväl i en blivande lag angående vattenrätten och därmed sammanhängande ämnen eventuellt kan erhålla med avseende å fallägarnas rättsliga ställning till de allmänna intressena i vattendragen, synes det styrelsen vara föga lämpligt, att i en publikation, som utgives genom statens försorg, göras uttalanden angående kungsådras förekomst, vilka tilläventyrs sedermera icke visa sig riktiga. På grund av de synnerligen stora svårigheter, som möta för utrönande, huruvida kungsådra förefinnes eller icke i ett vattendrag eller del därav, anser vattenfallsstyrelsen denna eventualitet icke vara utesluten. Endast i de fall, då det är känt, att ge-

nom laga kraftvunnet beslut av domstol blivit definitivt avgjort, huruvida kungsådra finnes eller icke i ett vattenfall, skulle alltså uppgift angående kungsådra intagas i vattenfallsförteckningen.»

Skulle man därför vilja i sammanhang med utredningen få en gång för alla avgjort, varest kungsådra finnes, skulle väl näppeligen någon annan utväg givas, än den att genom lag någon viss statsmyndighet erhöles uppdrag att beträffande alla vattendrag eller delar därav, för vilka laga kraft ägande dom ej kunnat upptäckas, begära undersökning vid domstol, samt att resultatet av domstolens prövning erhöles bindande verkan för framtiden.

Vad sålunda anförts och erfarits visar tydligt nog, att upprättandet av en riksförteckning *med bindande verkan* ifråga om förekomsten av kungsådra måste ställa sig alltför dyrbar och besvärlig i förhållande till det gagn, som därmed kan vinnas, och därtill så tidsödande, att det nya vattenlagsförslagets framläggande därigenom måste befaras bliva ytterligare försenat. I den mån motionären avsett en dylik bindande utredning, anser sig Svenska vattenkraftföreningens styrelse därför böra bestämt avråda från försöket.

Emellertid synes motionärens syfte främst vara att Riksdagen vid prövning av den nya vattenlagen må äga sådan kännedom angående omfattningen av kungsådrens förekomst, att med ledning därav dithörande förslag kunna rätt bedömas. Detta syfte kan enligt styrelsens mening vinnas med vida enklare medel än som ovan omnämnts. För att giva en föreställning därom vill styrelsen nämna, att vattenkraftföreningens byrå, med stöd av förefintligt material och eljes vunnen kännedom i saken, under loppet av några månader torde kunna åstadkomma en förteckning (karta), som — utan att vara av bindande verkan och trots oundvikliga luckor — för motionärens senast antydda syfte torde visa sig tillfyllest. En sådan förteckning torde föreningen i varje fall komma att inom den närmaste tiden låta utarbета. Om densamma sedermera underställes sakkunnig statsmyndighet, så torde statsmakterna kunna anse sig äga en nöjaktig grundval för ett allmänt omdöme i saken.

Stockholm den 19 februari 1913.

För Svenska vattenkraftföreningens styrelse:

Joh. Hellner.

Sven Lübeck.

Bilaga 4.

Till Riksdagens Andra kammarens fjärde tillfälliga utskott.

I skrivelse den 13 i denna månad har utskottet begärt att få erfara min mening beträffande behovet av den vid innevarande års riksdag inom Andra kammaren i motionen nr 20 ifrågasatta utredning angående förekomsten av kungsådra uti de svenska vattendragen.

Frågan om behovet av berörda utredning låter sig icke tillfredsställande bedömas annorledes än i sammanhang med ett överbäggande av dels *arten* av de upplysningar, som man vill eftersöka, dels beskaffenheten och omfånget av det *material*, varå man har att inrikta undersökningarna.

De upplysningar rörande kungsådrens förekomst, vilka stå att vinna, äro av två skilda slag.

De kunna vara av den art, att de äro *avgörande* för frågan. Hit hänföras *domstols laga kraftvunna beslut*, vare sig därom, att kungsådra skall finnas på viss plats i ett vattendrag, eller av innehåll, att sådan ådra därstädes icke finnes. Det är tydligt att sådana beslut huvudsakligast finnas meddelade i mål rörande anläggande av vattenverk eller ock i mål rörande ändring av förut uppförda dammbyggnader o. d.

Mål av förstnämnda beskaffenhet anhängiggöras efter offentlig kungörelse, till följd varav utslagen i dem, sedan de vunnit laga kraft, hava generell giltighet. Har sålunda i dylikt mål kungsådra förklarats finnas i ett strömfallet, torde saken beträffande detta strömfallet vara avgjord för all framtid gentemot var man. Likadant blir förhållandet åt motsatt håll, därest vare sig efter direkt tvist om kungsådrens befintlighet, sådan förklarats icke finnas i strömfallet, eller ock domstolens beslut eljest är av sådant innehåll, att befintligheten av kungsådra icke skulle kunna förenas därmed.

Mål rörande ändring i uppförda dammbyggnader anhängiggöras icke medelst kungörelse, men som strömfallsägaren i dem måste vara part, gäller domen även mot varje blivande ägare till strömfallet, varför en dom, som i dylikt mål förklarar kungsådra finnas, praktiskt sett har allmängiltighet även den.

I det stora hela kan nästan detsamma sägas om en dom, som i dylikt mål ogillar talan om kungsådra, åtminstone såvitt denna talan mot strömfallsägaren förts av offentlig myndighet. Visserligen kunna bindande beslut rörande kungsådrens befintlighet eller icke befintlighet vara meddelade, i mål av annan art än de nu nämnda, men detta allenast i ytterst sällsynta undantagsfall. Likaledes är det möjligt att under äldre tider, innan kungsådrefrågan (år 1771) uttryckligen

förlades under domstolarnas avgörande, Kungl. Maj:t kan i administrativ väg hava meddelat beslut i dylik fråga, t. ex. efter riksdagsbesvär rörande kungsådras överbyggande.

Domstolsbeslut, varom nu talats, äro emellertid icke avgörande för andra delar av ett vattendrag än just den, varom i målet varit fråga. Strandägare på andra platser av vattendraget hava icke varit parter i målet och hava fortfarande möjlighet att bestrida befintligheten av kungsådra utanför sin strand, även om kungsådra förklarats finnas å den plats, som i målet avsetts. Att så är förhållandet följer av allmänna rättegångsregler.

Å andra sidan äro kronan och enskilda av ett beslut, som underkänt påstående om kungsådra på en plats, oförhindrade att påstå den finnes på andra ställen i vattendraget.

Men, ehuru icke direkt avgörande, äro dock besluten, som nu nämnts, *mycket betydelsefulla* för avgörandet av frågan om kungsådras förefintlighet i andra delar av vattendraget. Ty de *grunder*, som hava bestämt domstolen för eller emot kungsådra på ett ställe, hava i regel samma bevisvärde även för längre sträckor av samma vattendrag.

Jag kommer härmed in på den andra arten av upplysningar rörande kungsådra: då det gäller att eftersöka *icke avgöranden*, som redan träffats med bindande verkan, utan *bevismedel* för framtida avgörande av kungsådraspörsmål. Kungsådra skall enligt 7 § i kungl. förordningen om jordägares rätt över vattnet å hans grund den 30 dec. 1880, liksom enligt 1734 års lag, finnas, »där den av ålder varit». Bevismedel rörande kungsådras tillvaro måste sålunda gå ut på att söka styrka kungsådras existens på platsen sedan mycket långa tidrymder tillbaka. Bevis om dylika förhållanden äro svåra att skaffa, och de man lyckas finna äro av ytterst växlande bevisvärde: från sådana, som närma sig full bevisning, till sådana, som utgöra endast mer eller mindre tillförlitliga antydningar om äldre förhållanden.

Vidkommande de *källor*, där man har att söka upplysningar rörande kungsådra av ena eller andra slaget, så är det till en början klart, att besked om meddelade *domstolsbeslut* stå att finna i domstolarnas domböcker. Vissa svårigheter förefinnas emellertid att få reda på de mål, i vilka domarna meddelats. Målen äro nämligen icke ordnade efter sin olika art eller registrerade. Vad särskilt angår vattenbyggnadsmål, så föreligga just med avseende å dem beaktansvärda lättnader i detta hänseende. Efter 1881 skall hos K. bhde finnas särskild förteckning över sådana mål, så till vida som K. bhde alltid skall förordna allmänt ombud att i sådana mål bevaka det allmännas rätt. För senare tider insändas alla domar i vattenbyggnadsmål till justitiekanslersämbetet. Slutligen skall i domboken, och även i det renoverade utdrag därur, som förvaras i hovrättsarkiven, finnas förteckning över alla av underdomstolarna förrättade syner. Och vattenmål torde så gott som aldrig avgöras utan syn. För övrigt är det givet, att man ofta kan hos strömfallsägarna få upplysning om meddelade domar eller tiden därför. Det är dock långt ifrån säkert, att strömfallsägarna själva alltid hava kunskap härom eller tillgång till handlingarna i fråga. — En särskild svårighet med avseende å det slag av utredning, varom jag nu talat, är den stora mängd

den av domstolar, som handlägga vattenmål: alla häradsrätter och de flesta rådstuvurätter samt överdomstolarne.

Vill man tänka sig ett efterletande av domslut rörande kungsådra *utanför* den ram för undersökningen, jag nu angivit, bliva svårigheterna oerhört mångfaldigade. Undersökningen måste då ske medelst genomgående av så gott som alla domstolars domböcker, så långt tillbaka de finnas förvarade. Även om man nöjde sig med renovationerna, vilka dock icke alltid omfatta vattenmålen, vore svårigheterna mycket förökade, och utsikten att vinna ökad upplysning ganska ringa.

Skulle man tänka sig undersökningar av domstolsarkiven ytterligare utsträckt, så att den åsyftade efterletande icke blott av domslut om kungsådra utan också av *bevismedel* för eller mot kungsådras befintlighet i olika vattendrag, kan jag ännu mindre se, hur man skulle komma tillrätta med materialet. Det skulle ju här gälla att gå igenom icke blott domsluten i vattenmål utan också de ofta mycket vidlyftiga protokollen i dessa mål. Och dessutom kunna upplysningar rörande kungsådra vara att finna även i andra mål, främst i mål rörande fiske. Även i mål, där man saknar anledning att vänta upplysningar om kungsådra, kunna sådana givas mer eller mindre i förbigående, t. ex. i parters anföranden, vittnesberättelser m. m. Men även om man ville frånsä från sådana mål, skulle dock blotta *frånskiljandet* av de mål, där man kunde vänta upplysningar, vara ytterst tidskrävande. Dessutom står en persons uppmärksamhet och intresse knappast bi, om han dag efter dag, vecka efter vecka och månad efter månad skall leta i protokoll utan att finna något.

Emellertid finnas arkivalier av helt andra slag, bland vilka man kan vänta att här och var finna någon upplysning såsom bevismedel för eller mot kungsådra.

För äldsta tid finnas urkundsamlingar, till betydande delar tryckta, i de s. k. *diplomatierna* och annorstädes. Från Gustaf I vidtager *riksregistraturet* omfattande alla Kungl. Maj:ts utgående skrivelser, vidare *rådsprotokoll*, *riksdagarnas protokoll* på 16- och 1700-talen rörande allmänna och enskilda besvär. Dessa arkivsamlingar omfatta ju alla möjliga ämnen, som höra till förvaltningen och regeringsmaktens utövning. Ett och annat ärende angår emellertid kungsådra eller motsvarighet därtill.

Detsamma gäller med nödiga modifikationer beträffande vissa centralmyndigheters arkiv, främst *Bergs-* och *Kammarkollegiernas* arkiv allt från äldsta tider. Här kunna väntas något talrikare upplysningar, helst kollegierna ofta hördes i ärenden, som förekomma hos Kungl. Maj:t eller Riksdagen.

Vidare har man att tänka på *kvarkommissionernas*, kanske också *skogs-kommissionernas* (slutet av 1600-talet och början av 1700-talet) protokoll samt protokoll vid *skiftesförrättningar* över hela riket allt sedan 1700-talet. Dessa sistnämnda protokoll finnas i länens lantmäterikontor, endast till mindre del hos lantmäteristyrelsen. De *borde* vara mera givande för denna frågas belysning, än vad jag tror, att de äro; åtminstone borde så vara förhållandet, om, såsom på vissa håll ifrågasatts, kungsådorna beteckna till vatten eller grund allmän egendom, icke ingående i strandbyarnas områden. Protokoll vid *avvittringsförrättningar* böra möjligen ock komma i betraktande.

Konungens befallningshavandes *diarier* och *handlingar* allt från äldsta tider innehålla sannolikt spridda upplysningar i frågan, både beträffande vattenbyggnader, flottleder och fiske. Även Konungens befallningshavandes *femårsberättelser* kunna komma i åtanke.

Topografiska arbeten innehålla understundom upplysningar i hithörande ämnen.

Må hända finnas utöver de av mig nämnda grupperna av arkivalier också andra, som kunna ha betydelse för frågans belysande, men de ovannämnda torde vara i allt fall de viktigaste. Om mycket av det nu omförmälda materialet gäller utan tvivel, vad jag nyss sagt beträffande domstolsarkiven. Det torde icke falla inom rimlighetens gränser att undersöka hela materialet. Vissa av de omförmälda arkivaliegrupperna kunna emellertid helt visst med utbyte genomgå. Vad de övriga beträffar kunna de anlitas, när på någon viss punkt anledning finnes att där anställa undersökningar.

Uppenbarligen kan man icke hoppas att få en fullständig förteckning över de uttalanden rörande kungsådras befintlighet på olika ställen i Sveriges vattendrag, vilka finnas spridda på skilda håll i svenska arkivsamlingar. Man kan ej heller få en *autentisk* förklaring rörande bevisvärdet av de uppgifter rörande kungsådra, vilka verkligen påträffas. Det finnes ingen myndighet, som med *bindande* verkan kan förklara, att genom de och de uppgifterna i arkivhandlingarna är det utan rätt till motbevisning ådagalagt, att kungsådra finnes eller saknas på en viss punkt. Detta är allenast förbehållet åt domstolarna. Först genom domstols laga kraftvunna dom blir saken verkligen bindande avgjord.

Vad man kan vinna genom en undersökning, sådan som den jag nu talar om, är en samling bevismedel för eller mot befintligheten av kungsådra på spridda ställen i Sveriges vatten. *Bevisvärdet* hos de olika uppgifterna beror på deras eget innehåll, det måste överlätas åt den, som begagnar samlingen, att själv bedöma detta. Det blir, såsom jag tidigare framhållit, ytterst växlande. Vad särskilt angår uttalandena i handlingar från tiden före 1734 — med hänsyn till stadganden i 1734 års lag på visst sätt den viktigaste tiden — försvåras bedömandet av deras värde som bevismedel därigenom, att myndigheter och andra under dessa tider uttalat så divergerande uppfattningar rörande innebörden av ordet kungsådra och stundom byggt dess förekomst på förutsättningar, vilka icke stämma överens med bestämmelserna i 1734 års lag och i gällande vattenrättsförordning. För att den tänkta samlingen av uttalanden skall göra åsyftat gagn, måste den bestå i kopior av uttalandena, så fullständiga, att man förstär varom saken handlat, då uttalandet gjordes, och vilken innebörd man då velat giva åt ordet kungsådra.

Jag har hittills talat om skriftliga handlingar såsom bevismedel i kungsådrefrågan. Då det kommer an på vad som »av ålder varit», äro naturligen dessa de förnämsta bevismedlen. Det finnes dock även ett annat bevismedel, nämligen *hörande av ortsbefolkningen*. Huvudsakligen skulle väl befolkningens uttalanden vara av vikt beträffande möjliga inskränkningar, enligt vedertagen sed, i rätten att anbringa fiskeredskap i vattendragens djupfåra, men även i någon mån beträffande i äldre tider befintliga dammbyggnader. En sådan undersökning rörande

alla Sveriges vatten av någon betydelse, vore en synnerligen kostsam, tidskrävande och komplicerad sak. För övrigt låge en betydande svårighet i att anordna förhören med befolkningen så, att dess uttalanden bleve uttömmande och fullt tillförlitliga. Uttalandena komme att i stor utsträckning gälla de hördas egna ekonomiska intressen och finge i befolkningens ögon lätt karaktären av polisförhör, huru de hörda själva (fiskare o. d.) iakttagit laga föreskrifter. Beträffande många vattendrag, i vilka fiske icke idkas, stode ingen upplysning att vinna på denna väg. Möjligen är lantbruksstyrelsen i stånd att meddela upplysningar i nu förevarande avseende.

Vilken väg man än väljer för insamlande av uppgifter — i handlingar eller muntliga — rörande kungsådran, måste resultatet i hög grad komma att bära slumpens prägel.

Det har berott på tillfälliga förhållanden huruvida i sådana offentliga handlingar, som bliva föremål för undersökning, ett visst vattendrag kommit på tal och i sådant fall huruvida kungsådrefrågan finns onämnd.

Om några regler för fiske i vattendrag blivit från gamla tider bevarade till nutiden, är även det i många fall ett slumpens verk. Någon enhetlig bild av kungsådrans förekomst av ålder i Sveriges vatten ernås icke, ännu mindre någon konsekvens i bilden.

Motionären vill vinna en »förteckning över samtliga de strömmar, som innehålla kungsådra» med uppgift »huru långt kungsådran sträcker sig upp efter respektive älvar». Såsom av det föregående framgår, kan en sådan förteckning icke vinnas i vidare mån än, såvitt angår vattenområden, i vilka domstol förklarar kungsådra finnas, eller möjligen, för äldre tid, Kungl. Maj:t meddelat dylikt förklarande. I övrigt kan man åstadkomma allenast en samling uppgifter, mest i form av utdrag ur äldre handlingar, av växlande värde för kungsådrefrågans bedömande rörande spridda vattenområden i landet.

Vad beträffar åstadkommande av en doms-förteckning, förutsättes i viss mån en sådan i vattenrätts- och dikningslagkommittéernas betänkande av år 1910 med förslag till vattenlag. Detta förslag åsyftar bland annat att åstadkomma full klarhet om, vilka områden skola för framtiden vara underkastade, i huvudsak, de skyldigheter, vilka vila å vattenområden i vilka finnes kungsådra. Sådana vattenområden skulle enligt förslaget betecknas med termen *större vattendrag*. Dit skulle hänföras dels *alla* vattendrag, i vilka vid vanligt lågvatten framrinner en viss minimivattenmängd (10 m^3) i sekunden — således även de vattendrag av sådan storlek, i vilka kungsådra icke nu kan styrkas — dels ock vattenområden med ringare vattenmängd, för såvitt domstol genom laga kraft ägande beslut före den nya lagens tillkomst förklarar kungsådra av ålder funnits där. I sammanhang med lagens i kraftträdande skulle uppgöras förteckningar över vattenområden både av det ena och det andra slaget. För uppgörande av förteckningen rörande de »större vattendrag», vilka på grund av vattenmängden skulle komma in under denna beteckning, erfordras tydligen ingen utredning rörande nuvarande kungsådreförhållanden. För den andra förteckningens uppgörande är givetvis av nöden, att de domar, på vilka förteckningen skall grun-

das, varda tillgängliga. För sådant ändamål skulle enligt förslaget genom kungörelse sakägare anmodas att ingiva anmälan om befintliga kungsådredomar. Och kommittéerna hava direkt uttalat (sid. 529) att till sakägare i detta sammanhang också hänföras vederbörande myndigheter å det allmännas vägnar. För myndigheternas räkning hade man tänkt sig en utredning, som dock icke behöfde bli allt för omfattande, enär de vattendrag, som med visshet inginge under den på vattenmängden grundade förteckningen, icke behöfde tagas med. En motsvarande utredning nu får ju större omfattning, såsom avseende även vattendrag av sistnämnda slag. Den hade emellertid full användning för det ändamål kommittéerna tänkt sig och behöfde endast kompletteras med de domar, som meddelats efter det den utredning verkstälts, varpå förteckningen grundats. En utredning rörande laga kraftvunna domar angående befintligheten eller icke-befintligheten av kungsådra har givetvis också betydelse för tillvaratagande av det allmännas rätt i förekommande rättsärenden och för den allmänna rätts-säkerheten.

En utredning för insamlande av *bevismedel* för eller mot kungsådras befintlighet i vattendragen är för prövning av ett vattenlagsförslag i överensstämmelse med de grundlinjer, som angivas i 1910 års förslag, icke behöfelig. En dylik utredning hållen inom måttfulla gränser är emellertid även den av gagn för bedömande av det allmännas och strandägarnes rätt i vattendragen. För att den skall medföra avsett gagn, måste den dock enligt min mening organiseras så med avseende å arbetsplan och arbetskrafter, att den jämförelsevis snart kan framvisa resultat. Söker den famna över för vidlyftigt material, eller sättes den i verket med otillräckliga arbetskrafter, kommer den väsentligen att rinna ut i sanden. Direkt skadligt skulle den verka, om dess eventuellt ofullbordade skick vid tiden, då vattenrätts-lagstiftningens reformerande skall föreläggas Riksdagen, skulle tagas till intäkt för undanskjutande av denna viktiga lagstiftningsfråga.

Vänernborg den 19 februari 1913.

Hugo von Sydow.